

VIOLETTA RUSZCZEWSKA

OŚRODKI I INSTYTUCJE SOCJOLOGII POLSKIEJ W PIERWSZYCH LATACH PO DRUGIEJ WOJNIE ŚWIATOWEJ *

Instytucjonalizacja socjologii rozpoczęła się w Polsce w okresie międzywojennym. O zjawisku tym pisała kilka lat temu Nina Krasko na łamach „Studiów Socjologicznych”¹. Natomiast niniejszy artykuł stanowi próbę kompleksowego spojrzenia na instytucjonalizację polskiej socjologii w pierwszych latach po II wojnie światowej i przedstawienia ośrodków socjologicznych, które powstały w Polsce w tym okresie.

Był to okres bardzo trudny dla całej nauki polskiej, charakteryzujący się odbudową z ruin i usuwaniem zgliszcz, przystosowywaniem się do nowych warunków społeczno-politycznych, rozpoczynaniem pracy w zespołach uszczuplonych przez emigrację zewnętrzną lub wewnętrzną czy przez śmierć niektórych wybitnych uczonych. Ta nowa rzeczywistość społeczna stawała się polem działania dla specjalistów z wielu dziedzin, także i dla socjologów.

Socjologowie zaczęli swoją pracę po wojnie również w trudnych warunkach — Florian Znaniecki jeszcze przed wybuchem wojny wyjechał z wykładami do Stanów Zjednoczonych i tam pozostał, w latach 1939-1945 zginęli Ludwik Krzywicki, Stanisław Rychliński, Władysław Okiński. W poważnym więc stopniu uszczuplona została kadra. Poza tym trzeba było reaktywować zlikwidowane ośrodki pracy naukowo-badawczej, odbudować księgozbiory.

Już w 1944 r., wkrótce po wyzwoleniu Lublina, właśnie tam przy pomocy PKWN rozpoczął powojenną działalność Polski Instytut Socjologiczny. W miarę wyzwalań kolejnych miast powstawały instytucje socjologiczne w Łodzi, Krakowie, Wrocławiu, Poznaniu, Warszawie.

* Oprócz pozycji zawartych w przypisach w artykule wykorzystano materiały archiwalne z archiwów Uniwersytetu Jagiellońskiego, Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Uniwersytetu Adama Mickiewicza i Uniwersytetu Warszawskiego, jak również informacje z wywiadów przeprowadzonych przez autorkę z prof. Wandą Mrozek (w Katowicach w listopadzie 1986 r.) i prof. Zygmuntem Dulczewskim (w Poznaniu w marcu 1987 r.).

¹ N. Kraśko, *Historia instytucjonalizacji socjologii w Polsce*, *Studia Socjologiczne* 1984, nr 1, s. 231 - 251.

I. SOCJOLOGIA W LUBLINIE

Lublin stał się siedzibą nowych władz wyzwolanej Polski, tam też znalazło się wiele centralnych instytucji naukowych.

W Lublinie zaczęły działać pierwsze powojenne uniwersytety — nowo otwarty Uniwersytet im. Marii Curie-Skłodowskiej i cieszący się długoletnią tradycją Katolicki Uniwersytet Lubelski. Bardzo szybko po wojennej przerwie wznowiono zajęcia dydaktyczne i prace badawcze KUL. Jako jedne z pierwszych rozpoczęły się wykłady z socjologii. Katedra Socjologii powstała na Wydziale Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych. Na sekcji ekonomicznej tego wydziału przewidziana była socjologia jako przedmiot wykładowy. Kierownikiem Katedry został początkowo Józef Gajek, który z wykształcenia był etnologiem. Był on na etacie UMCS i prowadził zajęcia z socjologii do czasu zaangażowania ks. Franciszka Mirka w 1946 r. Ks. Mirek został profesorem kontraktowym KUL i prowadził zajęcia — dojeżdżając z Krakowa — do 1949 r. Te zajęcia stały się okazją do usystematyzowania bogatego materiału do pierwszego w Polsce powojennego podręcznika socjologicznego pt. *Zarys socjologii*, który został wydany przez Towarzystwo Naukowe KUL w 1948 r.² Książka ta zawiera obszerny szkic historii socjologii i kształtowania się przedmiotu tej dyscypliny. Wychowało się na niej pokolenie studentów socjologii kilku ośrodków naukowych w Polsce.

Adiunktem w Katedrze Socjologii w latach 1945/46-1949/50 był Jan Turowski, który w 1947 r. obronił na KUL pracę doktorską pt. *Miasto a przeobrażenia wsi*.

Socjologia była wykładana na KUL aż do czasu likwidacji Wydziału Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych w roku 1950/51. W tym roku wydział przestał przyjmować studentów, a socjologia była jeszcze przez jakiś czas wykładana dla roczników kończących studia.

W Katedrze Socjologii prowadzono prace badawcze z historii myśli społecznej, socjologii ogólnej i socjologii religii. Interesowała lubelskich socjologów — przede wszystkim ks. Mirka — polska myśl filozoficzno-społeczna XIX w. Przeprowadzano także badania socjologiczne nad przeobrażeniami wsi lubelskiej, zmianach w jej strukturze pod wpływem miasta. Ich efektem była m.in. praca doktorska Jana Turowskiego.

Prócz Katedry Socjologii w roku akademickim 1945/46 powstało na KUL Studium Zagadnień Społeczno-Gospodarczych Wsi³. Nauka w Studium trwała dwa lata i przygotowywała kadry inteligencji w zakresie kultury, ekonomii i socjologii wsi — przyszłych nauczycieli, działaczy kulturalnych, samorządowych i oświatowych na wsi. Na pierwszym roku

² F. Adamski, *Ks. Franciszek Mirek: pionier socjologii parafii*, w: *Szkice z historii polskiej socjologii*, pod red. K. Sowy, Warszawa 1983, s. 388-389.

³ *Studium Zagadnień Społeczno-Gospodarczych Wsi*, w: *Księga jubileuszowa 50-lecia KUL*, Lublin 1969, s. 249 - 252.

przewidziane były zajęcia z zakresu socjologii ogólnej, które prowadzili Józef Gajek i ks. Franciszek Mirek, na drugim natomiast — z socjologii wsi, prowadzone przez Józefa Gajka i Jana Turowskiego.

Mówiąc o socjologii lubelskiej trzeba również wspomnieć o Towarzystwie Naukowym KUL, które powstało jeszcze przed II wojną światową i zajmowało się publikacją prac naukowych i organizowaniem odczytów w ramach posiedzeń wydziałów. Swoją powojenną działalność Towarzystwo Naukowe KUL — jako pierwsze towarzystwo naukowe w Polsce Ludowej — wznowiło 21 XI 1944 r.

W ramach Wydziału Nauk Społecznych Towarzystwa powstał 4 VII 1945 r. Instytut Antropologiczno-Socjologiczny, którego przewodniczącym został antropolog, Jan Czekanowski. Instytut przygotowywał materiały do opracowania geografii literatury i nauki polskiej, wykonywał mapy etnograficzne, opracowywał statystyki ruchów ludnościowych w czasie wojny i po jej zakończeniu.

II. OŚRODEK ŁÓDZKI

Łódź — miasto stosunkowo mało zniszczone przez wojnę — posiadało bogate robotnicze tradycje, jednakże w dziedzinie nauki i kultury pozbawione było przed wojną odpowiednich instytucji i urzędów, bibliotek, archiwów itp. W programie obozu demokracji ludowej, który przejął władzę w Polsce, przewidziano zmianę takiego stanu rzeczy. Skłaniały ku temu zniszczenie stolicy i trudności w szybkiej odbudowie życia naukowego w Warszawie, przy równoczesnym skupieniu w Łodzi licznych profesorów i młodszych sił naukowych, pochodzących z różnych ośrodków i tworzących silne środowisko. Mimo utrudnień, jakie napotykali organizatorzy nauki łódzkiej, można mówić o jej szybkim powstaniu, rozwoju i wpływie wywieranym na inne ośrodki w kraju.

1. INSTYTUT SOCJOLOGICZNY UNIwersYTETU ŁÓDZKIEGO

Nowy uniwersytet w robotniczej Łodzi powstawał na bazie przedwojennej (działającej w Warszawie) Wolnej Wszechnicy Polskiej, która miała za sobą tradycje wyższej uczelni otwartej dla ludzi pracy. Rektorem został prof. Tadeusz Kotarbiński. Jednym z wydziałów od początku funkcjonujących na Uniwersytecie był Wydział Humanistyczny, a jednym z najsilniejszych kierunków łódzkiej humanistyki (obok archeologii, etnografii, historii, pedagogiki i polonistyki) — socjologia. Jej początki wyprzedzają dekret z maja 1945 r. o powstaniu nowego uniwersytetu. Organizacją życia socjologicznego zajął się Józef Chałasiński już w kwietniu tego roku. Zaczęły wtedy działalność dwie katedry socjologiczne: socjologii — pod kierunkiem Józefa Chałasińskiego i socjologii szczegółowej

— pod kierunkiem Józefa Obrębskiego, sięgające swoimi korzeniami socjologicznych katedr przedwojennej Wolnej Wszechnicy Polskiej.

Na mocy wspomnianego dekretu obie weszły w skład Wydziału Humanistycznego, przy czym jedną z nich — Józefa Obrębskiego — przemianowano na Katedrę Etnologii, Prócz tego powołano jeszcze Katedrę Teorii Kultury, którą kierował Stanisław Ossowski. Wszyscy trzej profesorowie doszli do porozumienia i na tej bazie powstał Instytut Socjologii UŁ, którego zebranie konstytucyjne odbyło się 3 IX 1945 r. Obok nich działalność Instytutu organizowali: Nina Assorodobraj, Stanisław Kowalski, Jan Szczepański. Jednak człowiekiem, który okazał się najbardziej aktywny w tym czasie, był Józef Chałasiński. Ten „Napoleon polskiej socjologii”, jak go określiła później Eileen Markley-Znanięcka, rozpoczął swoją powojenną działalność w dopiero co wyzwolonym Lublinie; stamtąd, na początku 1945 r., przeniósł się do Łodzi. Chałasiński zainaugurował działalność naukowo-dydaktyczną Uniwersytetu Łódzkiego w roku akademickim 1945/46 wykładem na temat społecznego rodowodu inteligencji polskiej. Został on kierownikiem Instytutu Socjologii UŁ.

Instytut wzbogacił się o bibliotekę — jeden z najlepiej wyposażonych księgozbiorów socjologicznych w Polsce tamtego okresu. Bardzo cenne okazało się tu poparcie Floriana Znanięckiego, dzięki któremu biblioteka otrzymała fundusze na zakup książek z The Social Sciences Research Council. Znanięcki, pełniący funkcję profesora socjologii w University of Illinois, utrzymywał kontakty ze swoimi uczniami w kraju, przede wszystkim właśnie z Chałasińskim i Szczepańskim, którzy niejako kontynuując dzieło mistrza próbowali utworzyć — tym razem w Łodzi, a nie w Poznaniu — centrum polskiej socjologii⁴.

Swoje zainteresowania pracownicy Instytutu Socjologii UŁ skupiali głównie na przeobrażeniach współczesnej Polski, problematyce regionu łódzkiego i zagadnieniach klasy robotniczej, wiążąc je ściśle z ideą nowego uniwersytetu w Łodzi — uniwersytetu chłopsko-robotniczego. Wszystkie badania prowadzone w ramach Instytutu mieściły się w obszarze tych zainteresowań. Był to m.in. program badań nad miastem Łodzią, nad społecznymi przeobrażeniami wsi i klasy chłopskiej, badania z zakresu socjologii wychowania. Jednymi z charakterystycznych badań nie tylko dla socjologii łódzkiej, ale i dla całego tego okresu były badania Niny Assorodobraj nad młodzieżą pierwszego łódzkiego Kursu Przygotowawczego⁵. Zapoczątkowano nimi systematyczne zbieranie materiałów i doświadczeń dotyczących zmian składu społecznego młodzieży akademickiej w Polsce.

Oprócz prac badawczych pracownicy Instytutu prowadzili zajęcia ze studentami. Zainteresowanie socjologią było wśród młodzieży stosunkowo

⁴ Z. Dulczewski, *Florian Znanięcki — życie i dzieło*, Poznań 1984, s. 356.

⁵ N. Assorodobraj, *Kursy Przygotowawcze a zagadnienia społecznej selekcji*, Przegląd Socjologiczny 1947, t. IX, s. 238 - 241.

duże, jeśli zważyć, że np. tylko w roku akademickim 1946/47 w seminariach socjologicznych uczestniczyło około 200 studiujących socjologię zarówno jako kierunek główny, jak i pomocniczy (poboczny).

Instytut Socjologii UŁ stał się na kilka lat centrum intelektualnym uniwersytetu. Działo się tak przede wszystkim za sprawą ludzi tam pracujących, którzy nie ograniczali się do pracy naukowo-dydaktycznej i badawczej w samym tylko instytucie, prowadząc również działalność w innych instytucjach, udzielając się w życiu społeczno-kulturalnym Łodzi i całej Polski. Publikacje ich autorstwa można znaleźć w różnorodnych czasopismach naukowych — „Przeglądzie Socjologicznym”, „Myśli Filozoficznej”, „Wiedzy i Życiu”, a także w popularnych tygodnikach i dziennikach. Zabierali głos w sprawach ważnych dla nauki (m.in. na temat studiów socjologicznych na uniwersytetach).

W drugiej połowie lat czterdziestych wyszło drukiem kilka zwartych prac łódzkich socjologów — Niny Assorodobraj o początkach klasy robotniczej⁶ oraz Józefa Chałasińskiego o inteligencji polskiej⁷ i zagadnieniach wychowania⁸.

2. POLSKI INSTYTUT SOCJOLOGICZNY I WZNOWIENIE „PRZEGLĄDU SOCJOLOGICZNEGO”

To, że Łódź w drugiej połowie lat czterdziestych stała się stolicą polskiej socjologii, przypisać należy m.in. temu, że swoją siedzibę znalazła tutaj „centrala socjologiczna” — Polski Instytut Socjologiczny, którą kierował do 1939 r. w Poznaniu Florian Znaniecki. Jeszcze w czasie wojny — w październiku 1944 r. — Józef Chałasiński postanowił reaktywować działalność PIS. Był wtedy w Lublinie i tam zaczął pracę wspólnie ze Stefanem Nowakowskim, Stanisławem Kowalskim i Krystyną Duda-Dziewierz, a od stycznia 1945 r. także z Józefem Obrębskim i Stanisławem Ossowskim. Pierwszą inicjatywą PIS, finansowaną przez PKWN, było zbieranie materiałów do badania metod akcji przesiedleńczej prowadzonej przez Niemców na terenie Polski.

W kwietniu 1945 r. Polski Instytut Socjologiczny przeniósł się do Łodzi i tam ukonstytuował się jego zarząd. Stanowili go: Józef Chałasiński jako dyrektor oraz Stanisław Ossowski, Nina Assorodobraj, Jan Szczepański i Józef Obrębski (do chwili swojego wyjazdu za granicę w 1946 r.). Staraniem członków zarządu zorganizowano niemal od razu bibliotekę centralną PIS liczącą w 1947 r. już około 5000 woluminów. Powstało też archiwum materiałów i sekretariat Instytutu.

⁶ N. Assorodobraj, *Początki klasy robotniczej. Problem rąk roboczych w przemyśle polskim epoki stanisławowskiej*, Warszawa 1946.

⁷ J. Chałasiński, *Społeczna genealogia inteligencji polskiej*, Warszawa 1946.

⁸ J. Chałasiński, *Społeczeństwo i wychowanie. Socjologiczne zagadnienie szkolnictwa i wychowanie w społeczeństwie polskim*, Warszawa 1948.

Wznowiony po wojnie Polski Instytut Socjologiczny miał charakter zrzeszenia socjologów prowadzących samodzielne prace badawcze i reprezentujących różne ośrodki uniwersyteckie w kraju. Zbierali się oni dla omówienia całości spraw związanych z badaniami socjologicznymi i działalnością ośrodków socjologii na uniwersytetach. Instytut prowadził też badania naukowe na Śląsku Opolskim, interesując się przede wszystkim dwoma zagadnieniami naczelnymi: społeczną więzią regionalną i narodową oraz sprawami związanymi z akcją osiedleńczą i osadnictwem repatriantów, wzajemnymi stosunkami między przybyszami a ludnością miejscową, powstawaniem nowych grup społecznych z luźnych dotąd zespołów.

W 1945 r. prowadzono też działalność odczytową oraz przygotowano się do wznowienia wydawania „Przeglądu Socjologicznego i Biblioteki Socjologicznej”.

Pierwszy numer „Przeglądu Socjologicznego” ukazał się w 1946 r. Był to kwartalnik PIS, wydawany z zasiłku Wydziału Nauki Ministerstwa Oświaty. Redaktorem naczelnym został Józef Chałasiński, redaktorem odpowiedzialnym — Jan Szczepański, sekretarzem redakcji — Krystyna Duda-Dziewierz, a w skład komitetu redakcyjnego weszli: Nina Assorodobraj, Józef Obrębski, Jan Stanisław Bystron i Stanisław Ossowski. W pierwszym numerze poświęconym socjologom, którzy zginęli w czasie wojny, znalazły się też artykuły, które nie zdążyły się ukazać przed wojną oraz nowe materiały — m.in. zapoczątkowano kronikę życia socjologicznego w Polsce, która początkowo jeszcze uboga, już w kolejnych numerach zawierała bogactwo informacji na temat tego, co działo się w powstających ośrodkach socjologicznych w Polsce. Do czasu usunięcia socjologii z życia naukowego w Polsce w 1951 r. ukazały się trzy roczniki „Przeglądu Socjologicznego”.

Polski Instytut Socjologiczny od początku swojej działalności kontynuował tradycje przedwojenne (wydawanie „Przeglądu Socjologicznego”, przygotowywanie do edycji kolejnych dzieł Biblioteki Socjologicznej), a także włączał się w życie społeczne w nowych warunkach, czego przejawem było zajęcie się sprawą studiów socjologicznych w Polsce, które miały kształcić socjologów użytecznych praktyce społecznej⁹.

III. OŚRODEK KRAKOWSKI

Wśród ludzi, którzy w 1945 r. znaleźli schronienie w Krakowie, byli m.in. przedwojenni uczniowie Floriana Znanięckiego: Wiesław Kryński, Stanisław Orsini-Rosenberg, Helena Miller-Csorba. Główną rolę odgry-

⁹ Memoriał Rady Naukowej PIS do Rady Szkół Wyższych przy Prezesie Rady Ministrów w sprawie studiów socjologicznych na uniwersytetach, Przegląd Socjologiczny 1947, t. IX, s. 430 - 436.

wali socjologowie, którzy swoją działalność prowadzili w Krakowie przed wojną. Czołową postacią wśród nich był socjolog i etnolog Kazimierz Dobrowolski, a dzięki temu, że skupił w swoich rękach kilka funkcji, socjologia w Krakowie w latach czterdziestych charakteryzowała się silnymi związkami z etnologią i etnografią. Te związki wystąpiły przede wszystkim w pracach Katedry Socjologii i Etnologii Uniwersytetu Jagiellońskiego.

1. KATEDRA I ZAKŁAD SOCJOLOGII I ETNOLOGII UNIWERSYTETU JAGIELLOŃSKIEGO

Uniwersytet Jagielloński był trzecim — po Katolickim Uniwersytecie Lubelskim i Uniwersytecie im. Marii Curie-Skłodowskiej — uniwersytetem, który podjął działalność po wojnie. W ramach Wydziału Humanistycznego powstała wiosną 1945 r. Katedra i Zakład Socjologii i Etnologii, którą pokierował jej również przedwojenny szef — Kazimierz Dobrowolski. Początkowo pracowała z nim jako asystentka Anna Kutrzebianka, z czasem grono współpracowników powiększyło się o Danutę Dobrowolską, a później Aleksandra Matejkę, Czesława Blajdę, Romana Reinfussa, Władysława Kwaśniewicza. Wykładowcami w Katedrze byli nie związani etatowo z uczelnią Paweł Rybicki, Helena Miller-Csorba i Stanisław Orsini-Rosenberg¹⁰.

W 1946 r. habilitował się u Kazimierza Dobrowolskiego Paweł Rybicki na podstawie napisanej podczas wojny rozprawy pt. *Społeczność. Podstawowe cechy strukturalne*¹¹.

Liczba studentów uczęszczających na zajęcia rokrocznie przekraczała 100 osób. W pracach seminarium widać dążenie do zespolenia teorii socjologii i etnologii z badaniami terenowymi. Zajmowano się metodologią badań nad społeczeństwem i kulturą, prowadzono badania nad zagadnieniami wsi i chłopstwa (badania kultury wsi podmiejskiej Chełm). Prowadzono również konwersatoria nt. zagadnień socjologicznych Ziemi Odzyskanych, co podyktowane było służeniem praktyce społecznej i potrzebom państwa.

Inicjatywę naukową przejawiali sami studenci socjologii, tworząc w 1946 r. Koło Socjologiczne i Etnologiczne UJ. Działali w nim m.in. Irena Turnau i Władysław Kwaśniewicz. W ramach jego prac przeprowadzono badania terenowe (Bronowice, Gryźliny, tereny Górnego Śląska), organizowano zebrania naukowe, wycieczki etnograficzne. Było to jedno z najlepiej działających kół naukowych na Uniwersytecie Jagiellońskim.

Pisząc o socjologii na UJ warto wspomnieć, że w latach 1946 - 1948

¹⁰ *Z działalności naukowej i pedagogicznej ośrodków socjologicznych*, Przegląd Socjologiczny 1947, t. IX, s. 414.

¹¹ *Uniwersytecki ośrodek socjologiczny w Krakowie. Tradycja i współczesność*, pod red. W. Kwaśniewicza, Warszawa—Kraków 1989, s. 35 - 36.

istniały próby stworzenia Katedry Socjologii Wychowania pod kierownictwem Pawła Rybickiego. Wniosek taki postawiono na Radzie Wydziału Humanistycznego w 1946 r. Jednak dopiero w 1948 r. Ministerstwo Oświaty odpowiedziało na niego odmownie, tłumacząc to brakiem możliwości finansowych i koniecznością tworzenia innych katedr.

2. KOMISJA SOCJOLOGICZNA POLSKIEJ AKADEMII UMIEJĘTNOŚCI

W przedwojennej Polskiej Akademii Umiejętności, która miała siedzibę w Krakowie, wśród wielu istniejących komisji brak było Komisji Socjologicznej, co spowodowane było m.in. niewielką liczbą socjologów działających w Krakowie. W 1945 r. powrócił do Krakowa Franciszek Bujak, osiedlili się też socjologowie z innych ośrodków, możliwe stało się więc stworzenie Komisji Socjologicznej, co nastąpiło 25 V 1945 r. dzięki decyzji Rady Wydziału Historyczno-Filozoficznego PAU. Przewodniczącym został Franciszek Bujak, jego zastępcą — Adam Krzyżanowski, a sekretarzem — Kazimierz Dobrowolski. W komisji znaleźli się socjologowie: Nina Assorodobraj, Jan Stanisław Bystron, Józef Chałasiński, Tadeusz Kłapkowski, ks. Franciszek Mirek, Stanisław Ossowski, Józef Obrębski, Paweł Rybicki, Tadeusz Szczurkiewicz¹².

Działalność komisji to przede wszystkim prace i referaty z zakresu socjologii i innych nauk humanistycznych wygłaszane na posiedzeniach. Komisja nie miała własnych wydawnictw, gdyż brakowało na ten cel funduszy.

3. BIURO STUDIÓW OSADNICZO-PRZESIEDLEŃCZYCH I RADA NAUKOWA DLA ZAGADNIEŃ ZIEM ODZYSKANYCH

Po zakończeniu wojny Polska stanęła przed problemem zagospodarowania Ziem Odzyskanych. Ażeby uporządkować masowe ruchy ludności i ująć w organizacyjne formy osadnictwo, powołano do życia Państwowy Urząd Repatriacyjny, a następnie Ministerstwo Ziem Odzyskanych. Potrzebna stała się instytucja, której zadaniem byłoby systematyczne badanie problemów związanych z akcją osiedleńczą. Taka komórka powstała w czerwcu 1945 r. w Krakowie i nazwano ją Biurem Studiów Osadniczo-Przesiedleńczych. Dyrektorem Biura został Rajmund Buławski. Naukowym ciałem doradczym Biura była Rada Naukowa dla Zagadnień Ziem Odzyskanych. Prócz pracowników Biura weszli w jej skład specjaliści wielu dziedzin zajmujący się naukowym opracowywaniem problemów Ziem Odzyskanych. Byli wśród nich także socjologowie.

¹² *Polska Akademia Umiejętności 1872 - 1952. Nauki humanistyczne i społeczne, Materiały sesji jubileuszowej*, Kraków, 3-4 V 1973, Warszawa—Kraków—Wrocław 1974, s. 101.

Odbывające się mniej więcej co pół roku sesje Rady okazywały się bardzo ważne dla życia społeczno-politycznego Polski; praktycznie wszystkie resorty administracji państwowej oczekiwały od niej sugestii dla własnej pracy i otrzymywały materiały i opracowania. Zaludnienie nowych terytoriów i stworzenie na nich warunków dla zdrowego rozwoju nowej społeczności było sprawą nie cierpiącą zwłoki i miało być zrealizowane bez względu na wszystkie pojawiające się trudności i przeszkody.

Nie zabrakło wśród zagadnień, jakimi zajmowali się członkowie Rady, również zagadnień socjologicznych. Można je krótko ująć w kilku punktach:

— społeczna organizacja osadnictwa i polityka osiedleńcza, czyli planowanie migracji;

— tworzenie się nowej społeczności polskiej z grup pochodzących z różnych regionów, pojawianie się antagonizmów i pierwszych źródeł integracji;

— jednoczenie się Ziem Odzyskanych z resztą kraju w dziedzinie kultury¹³.

Tymi problemami zajmowali się pracujący w Radzie Kazimierz Dobrowolski i Paweł Rybicki, a także Józef Chałasiński, Tadeusz Kłapkowski, Rajmund Buławski. Jednym z najstarszych członków Rady był Franciszek Bujak.

W związku z początkowym brakiem większej ilości materiałów z badań terenowych zarówno referaty, jak i głosy w dyskusji na sesjach w 1945 r. ograniczały się do stawiania problemów w świetle ogólnej teorii socjologicznej. Zwracano uwagę na główne czynniki przemian społecznych, formułowano ogólne sugestie dla praktyki społecznej.

Ważną dla socjologów okazała się IV sesja Rady odbyta w grudniu 1946 r. Wtedy to powołana została do życia Sekcja Socjologiczna Rady. Jej wyłonienie pozostawało w związku z potrzebą naukowego badania procesów społecznych występujących na tle masowych przesunięć różnorodnych grup ludnościowych. Na pierwszym posiedzeniu sekcji głównym referentem był Tadeusz Kłapkowski. Referat dotyczył powstawania więzi społecznej na Ziemach Odzyskanych, a jego głównym celem było ukazanie możliwości stworzenia warunków dla tego procesu. Wtedy to poddano krytyce akcję przesiedleńczą i repatriacyjną prowadzoną w taki sposób, że była mechanicznym przetransportowywaniem milionów ludzi, co przyczyniało się do rozbijania zwartych grup i pozbawiania osadników dotychczasowych, z dawna ukształtowanych więzi.

Rada Naukowa dla Zagadnień Ziem Odzyskanych działała do 1948 r., kiedy to termin „Ziemie Odzyskane” zaczął znikać ze słownictwa społeczno-politycznego, a także kończył się okres największego napływu ludności na te ziemie.

¹³ *Ziemie Zachodnie w polskiej literaturze socjologicznej*, wybór, opracowanie i wstęp A. Kwilecki. Poznań 1970. s. 49.

4. WYŻSZA SZKOŁA NAUK SPOŁECZNYCH
TOWARZYSTWA UNIWERSYTETÓW ROBOTNICZYCH

Po ustąpieniu Niemców działalność kulturalno-oświatową o dużym rozmachu rozwinęło Towarzystwo Uniwersytetów Robotniczych. Szczególnym osiągnięciem Towarzystwa było uruchomienie w Krakowie w marcu 1946 r. Wyższej Szkoły Nauk Społecznych, której dyrektorem został Kazimierz Dobrowolski¹⁴.

Działalność WSNS była ściśle związana z bieżącymi potrzebami życia społeczno-politycznego, a jej zadaniem było wychowanie nowego typu człowieka dla sprawnego funkcjonowania planowej gospodarki uspołecznionej. Słuchaczami szkoły byli zazwyczaj ludzie już pracujący, pochodzący ze środowisk robotniczych i chłopskich. Szkoła kształciła słuchaczy w trzech kierunkach: społeczno-samorządowym, bibliotekarsko-oświatowym i dziennikarskim. Zajęcia prowadzone były także i przez socjologów, m.in. przez Helenę Miller-Csorba oraz Danutę Dobrowolską.

Prócz działalności dydaktycznej, w szkole prowadzono badania nad współczesnymi procesami gospodarczymi, społecznymi i kulturalnymi. Ich poznanie miało stworzyć podstawę pod racjonalną politykę w tych dziedzinach życia. Badania te zorganizowane były w Instytucie Badań Społecznych i Gospodarczych. Przykładem mogą być badania prowadzone przez pracowników szkoły — przy pomocy słuchaczy — nad społecznymi funkcjami mieszkania robotniczego.

IV. OŚRODEK ŚLĄSKI

W punkcie tym zajmę się działalnością socjologów na terenie całego Śląska — od Wrocławia po Katowice. Był to specyficzny region Polski, którego dużą część stanowiły Ziemie Odzyskane. Socjologowie nie mogli pozostać obojętni na specyfikę tego regionu. Wiele uwagi skupiali na sprawach zagospodarowania tych ziem, pojawiających się problemach narodowościowych, tworzenia się więzi między przybyszami a ludnością rodzimą.

Sama organizacja nauki na tych ziemiach natrafiała na wiele trudności, np. we Wrocławiu polską humanistykę trzeba było tworzyć zupełnie od nowa.

1. ZAKŁAD SOCJOLOGII UNIWERSYTETU WROCŁAWSKIEGO

W sierpniu 1945 r. wydany został dekret o przekształceniu dotychczas niemieckich szkół — Uniwersytetu i Politechniki Wrocławskiej — na polskie szkoły akademickie. Uniwersytetu Wrocławskiego nie można

¹⁴ K. Dąbrowski, *Nowe życie — nowa szkoła. WSNS w Krakowie*, Dziennik Polski 1947, nr 16, s. 7.

traktować (jak często się to dzieje) jako „dalszego ciągu” uniwersytetu we Lwowie, choć w dużej mierze grono nauczające pochodziło właśnie stamtąd. Jego specyfika to przede wszystkim specyfika miasta, w którym przyszło mu działać.

Już w pierwszym roku jego istnienia dążono do utworzenia na Wydziale Humanistycznym Zakładu Socjologii¹⁵. Początkowo zatrudniona była tam jedynie asystentka Irena Turnau; później, po krótkotrwałych kontaktach z Zakładem w 1946 r. Czesława Znamierowskiego z Poznania, kierownictwo objął Paweł Rybicki, który prócz tego był dyrektorem Biblioteki Śląskiej w Katowicach, prowadził wykłady na Uniwersytecie Jagiellońskim i brał czynny udział w pracach Rady Naukowej dla Zagadnień Ziem Odzyskanych.

Ta szczupła kadra, oprócz prowadzenia wykładów i zajęć seminaryjnych, zainteresowana była badaniami terenowymi. Wraz ze studentami badano problemy osadnictwa na Dolnym Śląsku, formowanie się tam nowej zbiorowości i tworzenie się więzi społecznej. Prowadzono więc badania m.in. w Oleśnicy i rejonie Kłodzka. Najbardziej owocnymi okazały się badania Ireny Turnau prowadzone w latach 1947 -1949 pod kierunkiem Pawła Rybickiego. Finansował je Główny Urząd Planowania Przestrzennego, a należności przekazywane były przez Instytut Śląski. Były to badania nad kształtowaniem się struktury ludności polskiego Wrocławia, a dotyczyły w pierwszym etapie składu ludności, dalej struktury zawodowej i przemian społecznych, jakie zaszły na skutek wojny i przesiedlenia oraz procesu tworzenia się więzi na terenie miasta. Na podstawie wyników tych badań Irena Turnau napisała pracę doktorską pt. *Tworzenie się wielkiego miasta z różnorodnej ludności napływowej. Wrocław — miasto przemian społecznych*. Praca ta wniosła wiele do socjologii polskiej tego okresu. Była pierwszą próbą analizy demograficzno-socjologicznych konsekwencji osadnictwa na przykładzie wybranego wielkiego miasta na Ziemiach Odzyskanych. Została opublikowana w 1960 r. (z pewnymi skrótami) przez Instytut Zachodni i otrzymała tytuł: *Studia nad strukturą ludnościową polskiego Wrocławia*¹⁶.

2. INSTYTUT ŚLĄSKI

W styczniu 1945 r. wznowił swoją działalność Instytut Śląski. Początkowo rozpoczynał pracę w Krakowie, pod opieką Polskiej Akademii Umiejętności, dopiero po miesiącu został przeniesiony do Katowic, które były jego siedzibą przed wojną¹⁷. Jednym z głównych celów Instytutu

¹⁵ I. Turnau, *Tworzenie się Zakładu Socjologii Uniwersytetu Wrocławskiego (1946 -1951) jako instytucji naukowej*, maszynopis, s. 1-8.

¹⁶ I. Turnau, *Studia nad strukturą ludnościową polskiego Wrocławia*, Poznań 1960.

¹⁷ R. Lutman, *Instytut Śląski*, Seria VIII, Komunikat nr 1, Instytut Śląski, s. 1.

było zaznajamianie społeczeństwa polskiego — poprzez wydawnictwa i pracę popularyzacyjną — ze specyfiką Ziemi Odzyskanych.

Prace Instytutu prowadzono w kilku komisjach, m.in. w Komisji Socjograficznej. Badania dotyczyły zagadnień śląskich. Przed Komisją Socjograficzną postawiono trudne zadanie — dokonanie opisu dopiero zawiązującego się życia społecznego Śląska. Na jednym z pierwszych posiedzeń Komisji ustalono, że badaniom podda się m.in. przeobrażenia w świadomości narodowej Ślązaków, powojenne ruchy migracyjne i ich konsekwencje społeczne oraz zmiany społeczne zachodzące w wyniku ustrojowych reform społeczno-gospodarczych. Pracami kierował Paweł Rybicki, a współpracowali z nim m.in. Stefan Golachowski, Hubert Sukiennicki, Zygmunt Izdebski. Prowadzono szczegółowe studia nad dokumentacją urzędową oraz badania terenowe: Golachowski i Sukiennicki zajmowali się akcją osadniczą, Golachowski i Izdebski — sprawami etnicznymi Śląska Opolskiego, Golachowski — współzyciem ludności rodzimej i napływowej¹⁸.

W pierwszym okresie powojennym zainteresowanie Śląskiem Opolskim wśród socjologów było bardzo żywe. Prowadzono tam badania m.in. przy pomocy Polskiego Instytutu Socjologicznego. W tym miejscu należy wspomnieć o badaniach Stanisława Ossowskiego w 1945 r. w Giełczynie i ogłoszonej w ich wyniku publikacji, która była początkiem wielu późniejszych prac socjologicznych poświęconych Opolszczyźnie¹⁹. W 1946 r. badania Instytutu Śląskiego zostały rozszerzone również na teren Dolnego Śląska, m.in. ze względu na Oddział Instytutu utworzony we Wrocławiu.

Wyniki badań Komisji Socjograficznej były referowane na posiedzeniach Rady Naukowej dla Zagadnień Ziemi Odzyskanych. Komisja nawiązała współpracę z innymi instytucjami socjologicznymi: Polskim Instytutem Socjologicznym i zakładami socjologii Uniwersytetu Wrocławskiego i Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Komisja Socjograficzna Instytutu Śląskiego działała do 1948 r., tzn. do momentu połączenia Instytutu Śląskiego z Instytutem Zachodnim w Poznaniu.

V. OŚRODEK WARSZAWSKI

W warunkach, w jakich znalazła się Warszawa w 1945 r., trudna była odbudowa życia naukowego. Jednak pracownicy uniwersyteccy, którzy wrócili do stolicy na początku 1945 r., potrafili sprostać trudnościom i już wiosną rozpoczął pracę Uniwersytet Warszawski.

¹⁸ *Śląsk przez pryzmat socjologii*, Seria V, Komunikat nr 38, Instytut Śląski, s. 1-2.

¹⁹ S. Ossowski, *Zagadnienia więzi regionalnej i więzi narodowej na Śląsku Opolskim*, Przegląd Socjologiczny 1947, t. IX, s. 73 - 124.

1. INSTYTUT BADAŃ WARSZAWY

W sytuacji totalnego zniszczenia zarysowała się potrzeba badań naukowych, które mogłyby służyć jako podstawa planowania i odbudowywania miasta. Zaistniała potrzeba utworzenia instytucji prowadzącej badania nad całokształtem życia miasta. Decyzję o powołaniu do życia Instytutu Badań Warszawy podjęła Rada Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Warszawskiego w grudniu 1945 r. Na początku 1946 r. Instytut stał się komórką międzywydziałową. Jego założonym celem było badanie Warszawy ze specjalnym uwzględnieniem jej funkcji stołecznych w ujęciu historycznym i socjologicznym. W sekcji socjologicznej Instytutu pracowało małżeństwo Józefa i Wandy Lipińskich, które prowadziło badania nad problemami stołeczności na tle analizy porównawczej innych stolic oraz badania problemów Warszawy, m.in. historyczno-społecznych dziejów miasta, stosunku mieszkańców do przyszłości Warszawy.

W ramach wymienionej sekcji Wanda Lipińska prowadziła również konwersatorium socjologiczno-urbanistyczne dla studentów, w okresie jeszcze przed rozpoczęciem działalności przez katedry socjologiczne na Uniwersytecie Warszawskim.

2. SEMINARIUM SOCJOLOGICZNE UNIWERSYTETU WARSZAWSKIEGO

Studia socjologiczne na UW zaczęły się w drugim półroczu roku akademickiego 1946/47, ale już od początku działalności Uniwersytetu prowadzono działania zmierzające do utworzenia katedr socjologicznych.

Z istniejącego od wiosny 1945 r. Zakładu Socjologii i Historii Kultury na mocy decyzji Ministerstwa Oświaty latem tego roku powstały dwa oddzielne — kierownikiem Zakładu Socjologii został Jan Stanisław Bystron, Zakład Historii Kultury pozostał na razie bez kierownictwa, pod kuratorium J. S. Bystronia. Zaproponowano to stanowisko Stanisławowi Ossowskiemu, który w listopadzie 1946 r. przyjechał z Łodzi i objął je.

W sumie więc na UW istniały obok siebie dwa równorzędne Zakłady zatrudniające socjologów. Pierwszy pracował pod kierownictwem Jana Stanisława Bystronia do 1948 r., kiedy zrezygnował on z jego prowadzenia, a dopiero w 1950 r. objęła go przybyła z Łodzi Nina Assorodobraj. Asystentem był tam Stefan Nowakowski. Drugim kierował Stanisław Ossowski, a pracowali z nim kolejno: Marcin Czerwiński, Lili Szwengrub, Jan Strzelecki, Sara Hurwic, Stefan Nowak, Klemens Szaniawski.

Pracownicy prowadzili zajęcia dla studentów, którzy mogli także brać udział w pracach badawczych prowadzonych w ramach Seminarium Socjologicznego. Były to m.in. badania na Śląsku Opolskim, będące kontynuacją prac Stanisława Ossowskiego z 1945 r. (Ossowski, Nowakowski, Strzelecki, Czerwiński), na Warmii i Mazurach nad więzią regionalną

i stosunkami między różnymi grupami ludności oraz badania podejmowane przez Instytut Badań Warszawy i Główny Urząd Planowania Przestrzennego²⁰.

W latach czterdziestych na Uniwersytecie Warszawskim socjologowie podnosili również swoje naukowe kwalifikacje — w 1946 r. habilitację otrzymał Józef Obrębski, w 1949 r. — Nina Assorodobraj. Doktoryzowali się tam Stefan Nowakowski, Wanda Lipińska, Stanisław Antoszczuk i Sara Hurwic.

3. PRACOWNIA SOCJOLOGICZNA GŁÓWNEGO URZĘDU PLANOWANIA PRZESTRZENNEGO

Biuro Studiów Głównego Urzędu Planowania Przestrzennego utworzono przy Ministerstwie Odbudowy. W jego ramach w 1946 r. powstała pracownia socjologiczna, w której zatrudniona była Wanda Lipińska. Jej zadaniem było gromadzenie materiału i opracowywanie zagadnień socjologicznych związanych z planowaniem przestrzennym odbudowy kraju.

Biuro Studiów było placówką, która pomogła wydatnie finansowo w wielu socjologicznych badaniach terenowych. M.in. wspierano studia nad osiedlami miejskimi różnego typu, badania nad tworzeniem się więzi społecznej na Ziemiach Odzyskanych prowadzone przez różne ośrodki socjologiczne itp.

VI. ÓŚRODEK POZNAŃSKI

O ile przed II wojną światową Poznań stanowił centrum życia socjologicznego w kraju, to czas wojny zasadniczo wpłynął na zmianę tego stanu rzeczy: wyjechał i nie wrócił już do Polski Florian Znaniński. a grono jego znakomitych uczniów znalazło swoje miejsce w innych ośrodkach.

W maju 1945 r. wrócił do Poznania jeden z nich — Tadeusz Szczurkiewicz — i on podjął się trudnego przedsięwzięcia, jakim było przynajmniej częściowe odtworzenie przedwojennego ośrodka socjologicznego. Pomagali mu w tym m.in. Józef Burszta, Zygmunt Dulczewski i Stanisław Kowalski (z przerwami, gdyż czasowo przebywał w Łodzi).

1. KATEDRA SOCJOLOGII NA UNIWERSYTECIE POZNAŃSKIM

Jeszcze przed powrotem Tadeusza Szczurkiewicza decyzją Rady Wydziału Humanistycznego w kwietniu 1945 r. wykłady z socjologii zaczęła prowadzić na UP Ludwika Dobrzyńska-Rybicka, która przed wojną współpracowała z Seminarium Socjologicznym. W maju tego roku Tadeusz Szczurkiewicz został kierownikiem Katedry Socjologii UP. Do stycznia

²⁰ *Działalność naukowa ośrodków socjologicznych przy Uniwersytecie Warszawskim 1947 - 48*, Przegląd Socjologiczny 1948, t. X, s. 330 - 331.

1946 r. powierzono mu kierownictwo tymczasowo — na czas nieobecności Floriana Znanickiego. Dopiero, kiedy Florian Znanicki listownie przekazał mu Katedrę, stał się jej stałym kierownikiem²¹.

Powojenne odtworzenie Katedry Socjologii UP było praktycznie tworzeniem jej od nowa — centrala socjologiczna funkcjonowała już w Łodzi, brakowało lokalu, zabrakło bogatego księgozbioru i zbiorów pamiątek, które przepadły w czasie wojny. I w tym przypadku pomoc okazał Znanicki, który w jednym z listów napisanych z USA polecił, aby przekazać część jego zachowanego przedwojennego księgozbioru Seminarium Socjologicznemu.

Oprócz wspomnianych już pracowników Katedry, od początku lat pięćdziesiątych pracowali w niej również m. in.: Helena Przesławska, Andrzej Zajączkowski, Janusz Łszyk, Władysław Markiewicz, Włodzimierz Kryszewski, Andrzej Malewski, Hieronim Stańczyk, Tadeusz Trzciniński. W tych latach w Katedrze tytuł magistra otrzymało przeszło 100 osób, wypromowano również doktorów: Józefa Bursztę, Józefa Kwiatka, Janusza Ziółkowskiego.

Już w sierpniu 1945 r. rozpoczęto w Katedrze badania terenowe na Ziemiach Odzyskanych. Zjawiskami, które interesowały poznańskich socjologów były: powstawanie od nowa zaludnianych miast i wsi; tworzenie się tam grup i związków z elementów należących do różnych poziomów kultury społecznej, techniczno-gospodarczej i duchowej; przystosowanie się osiedleńców do nowych warunków bytu i nowego otoczenia. Wpływ na takie zainteresowania miały m. in. kontakty Szczurkiewicza z Zygmuntem Wojciechowskim, ówczesnym dyrektorem Instytutu Zachodniego, placówki, która prowadziła badania na Ziemiach Odzyskanych — od Opolszczyzny, poprzez Dolny Śląsk, Ziemię Lubuską i Pomorze po Warmię i Mazury. Wynikiem badań Katedry było kilka prac magisterskich.

Socjologowie prowadzili prace przede wszystkim na Ziemi Lubuskiej i Pomorzu Zachodnim. Opracowania wyników badań Zygmunta Dulczewskiego i Józefa Burszty w Ustce są jedynym dokumentem powojennego osadnictwa w tej miejscowości.

2. DZIAŁALNOŚĆ TADEUSZA SZCZURKIEWICZA W INNYCH INSTYTUCJACH

Powojenna socjologia poznańska wiąże się przede wszystkim z osobą Tadeusza Szczurkiewicza, który był związany nie tylko z Katedrą Socjologii UP. Od 1 listopada 1945 r. był profesorem nadzwyczajnym w Katedrze Socjologii Uniwersytetu im. Mikołaja Kopernika w Toruniu, w którym nauka socjologii funkcjonowała jako przedmiot uzupełniający.

²¹ E. Kiełczewska, A. Szafran, *Działalność naukowa i dydaktyczna Katedry Socjologii i Instytutu Socjologii UP — UAM*, w: *60 lat socjologii poznańskiej*, pod red. A. Kwileckiego, Poznań 1981, s. 292 - 301.

Szczurkiewicz prowadził w Toruniu m. in. seminarium socjologiczne dla asystentów i adiunktów Wydziału Humanistycznego i Wydziału Prawno-Ekonomicznego. Do 1947 r. był praktycznie na etacie w Toruniu, w Poznaniu pracując jedynie jako profesor kontraktowy. Dopiero w 1947 r. nastąpiło formalne przeniesienie Tadeusza Szczurkiewicza na Uniwersytet Poznański, do którego on sam usilnie dążył, m. in. ze względu na zły stan socjologicznego księgozbioru w Toruniu. Od tego czasu był etatowym pracownikiem UP, z Toruniem będąc jedynie związany kontraktem.

Od 1949 r. Szczurkiewicz kierował również w Poznaniu i w Toruniu Studium Nauki o Polsce i Świecie Współczesnym, mającym charakter międzyuczelniany. Prowadził wykłady z materializmu dialektycznego i historycznego. Powierzono mu także wykłady z socjologii na poznańskiej Akademii Handlowej.

Z ośrodkiem poznańskim związany był również Czesław Znamierowski, który zajmował się socjologiczną teorią państwa, logiczno-semantycznymi rozważaniami na temat naukowego języka socjologii oraz teorią grup społecznych. Pracował na Wydziale Prawno-Ekonomicznym UP. Wspomniane były wcześniej jego kontakty także z Uniwersytetem we Wrocławiu, do którego dojeżdżał i gdzie w 1946 r. prowadził wykłady z socjologii.

VII. PODSUMOWANIE

Artykuł ukazuje, w jakich instytucjach naukowych znalazła dla siebie miejsce socjologia w pierwszych latach Polski Ludowej.

Po wyzwoleniu żyła w Polsce niewielka grupa ludzi, którzy przed wojną działali jako socjologowie. Mimo małej liczebności potrafili oni wskrziesić większość przedwojennych instytucji, a także stworzyć szereg nowych. Ci, którzy podjęli działalność socjologiczną, łączyli funkcje naukowe z obywatelskimi, przyłączyli się do odbudowy państwa polskiego, zaakceptowali jego nową ustrojową formę.

Najlepszym przykładem łączenia przez socjologów wielu funkcji jest osoba Józefa Chałasińskiego, który był m. in. kierownikiem Instytutu Socjologicznego Uniwersytetu Łódzkiego, dyrektorem Polskiego Instytutu Socjologicznego, naczelnym redaktorem „Przeglądu Socjologicznego”, prorektorem (a później rektorem) Uniwersytetu Łódzkiego. Był on główną postacią polskiej socjologii w tym okresie, uczonym niezwykle aktywnym i przedsiębiorczym. Naukowo-organizacyjna aktywność Chałasińskiego spowodowała, że centrum socjologicznym stała się Łódź — skupisko głównych instytucji socjologicznych. Dzięki jego działalności można mówić o trwałej obecności w Polsce „tradycji Znanieckiego”. Prócz Chałasińskiego działali jeszcze w kraju inni uczniowie Znanieckiego: Tadeusz

Szczurkiewicz, Jan Szczepański, Stanisław Kowalski, ks. Franciszek Mirek.

W pierwszych latach powojennych polscy socjologowie prowadzili prace, które miały służyć praktyce społecznej. Państwo i społeczeństwo, w których przyszło im działać, kształtowały się od nowa. Badania socjologiczne miały pomóc w prowadzeniu odpowiedniej w nowych warunkach polityki społecznej, gospodarczej i kulturalnej. Dlatego powstawały komórki socjologiczne w różnych instytucjach powołanych do programowania odbudowy i planowania migracji.

Charakterystyczne dla pierwszych lat powojennych jest prowadzenie szeregu badań terenowych. Badania na Ziemiach Odzyskanych rozpoczęli socjologowie niemal ze wszystkich ośrodków. Objęto nimi tereny od Śląska Opolskiego po Warmię i Mazury. Przeprowadzono również badania nad rozwojem przestrzennym kraju, nad demokratyzacją stosunków w różnych dziedzinach życia.

Począwszy od 1949 r. zaczęły występować silne polityczne i metodologiczne podziały wewnątrz dyscypliny. Rozpoczęła się ekspansja marksizmu, wystąpiła opozycja przeciwko dotychczasowym metodom badawczym, przeciwko dotychczasowemu określaniu i wyborowi problematyki socjologicznej. Nasilała się polemika z teorią i metodologią szkoły Floriana Znanieckiego. Zaczęto stawiać pytania o postawę ideologiczną badacza-socjologa w socjalistycznej Polsce.

Miejscem ataku na „socjologię burżuazyjną” (jak nazywano kontynuację myśli Floriana Znanieckiego) stał się I Kongres Nauki Polskiej, który odbył się w 1951 r. Tam wskazano „właściwą” drogę rozwoju polskiej socjologii — drogę marksizmu. Stało się to początkiem likwidacji socjologii jako odrębnej dyscypliny w szkołach wyższych oraz „zwinięcia” instytutów, katedr i czasopism socjologicznych, co oznaczało formalne usunięcie socjologii z polskiego życia naukowego w latach 1951-1956.

CENTRES AND INSTITUTIONS OF POLISH SOCIOLOGY IN THE EARLY YEARS AFTER THE SECOND WORLD WAR

Summary

The author presents a fragment of the history of Polish sociology. She indicates that the sociological centres spread dynamically in the years following the emergence of a new socio-political system in Poland.

The first sociological institution in the post-war period was the Polish Sociological Institute, opened in Lublin in 1944. Later the Institute was moved to Łódź. The latter town may be considered a center of Polish sociology in the early post-war period also because many famous Polish sociologists (Chałasiński, Szczepański, Ossowski) carried out their scientific work there. Łódź was also the place where the only Polish sociological periodical of these years — „Przegląd Socjologiczny” (Sociological Review) — was published

After Florian Znaniecki's emigration to the USA, Józef Chałasiński became the most distinguished Polish sociologist. Thanks to his scientific activity „Znaniecki school" was kept alive in Poland.

Later, sociology found its place at the universities in Łódź, Lublin, Warsaw, Poznań and Wrocław. Besides, many other sociological institutions were established.